

STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH

2015, volume 40, pp. 51–63

<http://dx.doi.org/10.7163/SOW.40.4>

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptg.pan.pl

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igipz.pan.pl

STAN I ZMIANY WYKSZTAŁCENIA ROLNICZEGO KIEROWNIKÓW GOSPODARSTW ROLNYCH W LATACH 2002–2010 W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO-POMORSKIM

STATUS AND CHANGES IN AGRICULTURAL EDUCATION OF FARM MANAGERS IN YEARS 2002–2010 IN THE KUJAWSKO- POMORSKIE VOIVODSHIP

Marta GWIAZDZIŃSKA-GORAJ¹ • Roman RUDNICKI²

¹Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Planowania i Inżynierii Przestrzennej
ul. Prawocheńskiego 15, 10-724 Olsztyn
marta.gwiadzinska-goraj@uwm.edu.pl

²Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Katedra Gospodarki Przestrzennej i Turyzmu
ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń
Roman.Rudnicki@umk.edu.pl

Zarys treści: Ważną rolę w rozwoju rolnictwa odgrywa poziom wykształcenia osób kierujących gospodarstwem rolnym. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wprowadzanie gospodarki opartej na wiedzy powodują zapotrzebowanie na wzrost poziomu wykształcenia ludności rolniczej. Problematyka z zakresu edukacji mieszkańców wsi jest w Polsce przedmiotem licznych prac i zainteresowań badawczych. Obejmują one zarówno opracowania dotyczące całego kraju, jak i regionów. Niniejszy artykuł stanowi próbę ukazania stanu i zmiany wykształcenia rolniczych kierowników gospodarstw rolnych w latach 2002–2010 w województwie kujawsko-pomorskim, w okresie pomiędzy powszechnymi spisami rolnictwa. Zbadano zależności pomiędzy rozkładem przestrzennym struktury wykształcenia kierowników gospodarstw rolnych a uwarunkowaniami przyrodniczymi i pozaprzyrodniczymi. Jednocześnie w celu określenia przemian pod względem poziomu i struktury wykształcenia kierowników (użytkowników) gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą, przyjmując przeciętny okres edukacji rolniczej, obliczono wskaźnik bonitacji punktowej wykształcenia rolniczego.

Słowa kluczowe: wykształcenie rolnicze, województwo kujawsko-pomorskie.

Wstęp

Efektywność gospodarowania w rolnictwie jest uzależniona od wielu czynników. Ważną rolę odgrywa poziom wykształcenia zarówno ogólnego, jak i kierunkowego (rolniczego) osób kierujących gospodarstwem rolnym. Poziom zdobytego wykształcenia stanowi bowiem obok struktury demograficznej podstawowy element jakościowej oceny zasobów

siły roboczej w rolnictwie. Ma on, w przeciwieństwie do aspektu ilościowego, charakter dynamiczny – wzrasta jego znaczenie jako czynnika rozwoju rolnictwa. Natomiast stwierdzenie, że niedostateczny poziom kwalifikacji osób stanowi barierę w dążeniu do zwiększania produkcji rolnej za pomocą nowoczesnych środków produkcji i nowoczesnej organizacji pracy potwierdzają liczne badania (Bórawski 2010; Gałczyńska, Kulikowski 1986; Małysz 1969; Marcysiak 2011; Mickiewicz 2013; Piłarski 1988; Rudnicki i Kluba 1993; Trzciniński 1984; Wyderko 1980). Osiągnięty obecnie wzrost poziomu wykształcenia ludności wiejskiej, chociaż znaczący, jest nadal dalece niewystarczający z punktu widzenia potrzeb modernizacji wsi (Frenkel 2003). Poprawa systemu oświaty i jej otoczenia może być zatem bodźcem do przyspieszenia przemian strukturalnych na obszarach wiejskich (Rosner i Stanny 2014; Paszkowski 2007). Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wprowadzanie gospodarki opartej na wiedzy powodują wzrost zapotrzebowania na wykwalifikowaną kadrę również na wsi, a zrównoważony rozwój tych terenów wymaga świadomych i wykształconych mieszkańców (Kamińska 2014). Szczególne znaczenie w realizacji tego celu należy przypisać programom unijnym mającym za zadanie poprawę struktury wykształcenia rolniczego (Wasąg 2012). W odniesieniu do rolnictwa nie miały wpływ na efektywność gospodarowania ma bowiem poziom wykształcenia osób kierujących gospodarstwem rolnym. Niestety według badań M. Halamskiej (2013) dotyczących struktury społeczno-zawodowej a poziomu wykształcenia ludności wiejskiej, wśród różnych grup ludności pracującej najniższym wskaźnikiem legitymują się rolnicy, a przeciwieństwo wykształcenie rolnicze kierownika gospodarstwa rolnego jest ważną determinantą jego rozwoju. Coraz wyższy poziom technologiczny produkcji rolniczej oraz wysokie wymagania organizacyjne związane z funkcjonowaniem gospodarstwa rolnego w warunkach gospodarki rynkowej wymagają wykwalifikowanych pracowników (Rudnicki i in. 2014).

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie stanu i zmian wykształcenia rolniczego osób kierujących gospodarstwem rolnym w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem województwa kujawsko-pomorskiego. Według definicji GUS kierujący gospodarstwem rolnym jest na ogół tą samą osobą co użytkownik, bowiem za osobę kierującą gospodarstwem rolnym uważa się osobę fizyczną upoważnioną przez właściciela/użytkownika gospodarstwa rolnego do podejmowania decyzji bezpośrednio związanych z procesami produkcyjnymi, nadzorowania lub ich wykonywania (*Charakterystyka...* 2012). Na strukturę i poziom wykształcenia rolniczego kierowników gospodarstw rolnych mogą mieć wpływ uwarunkowania przyrodnicze i pozaprzyrodnicze. Dlatego w pracy zbadano, czy istnieje zależność pomiędzy poszczególnymi poziomami wykształcenia rolniczego kierowników gospodarstw rolnych a istniejącymi uwarunkowaniami. Ponadto w analizie uwzględniono liczbę rolników w układzie pięciu poziomów przygotowania zawodowego do pracy w gospodarstwie rolnym, które – po zastosowaniu przyjętych indeksów przeliczeniowych umożliwiły konstrukcję wskaźnika bonitacji punktowej wykształcenia rolniczego. W celu zbilansowania analizy w odniesieniu do ogółu gospodarstw rolnych uwzględniono kategorię brak wykształcenia rolniczego (x1), a dla poziomów wykształcenia przyjęto następujące wagi: kurs rolniczy (x2), wykształcenie zasadnicze zawodowe rolnicze (x3), wykształcenie średnie zawodowe rolnicze i policealne rolnicze (x4) oraz wykształcenie wyższe zawodowe rolnicze (x5). Suma tak określonych punktów odniesiona do ogólnej liczby kierowników gospodarstw rolnych stanowiła podstawę konstrukcji wskaźnika bonitacji punktowej poziomu wykształcenia rolniczego – im wyższe wartości wskaźnika uzyskały gminy, tym poziom edukacji rolniczej wśród kierowników gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą był wyższy.

Jako jednostkę podstawową do przeprowadzonych analiz na poziomie województwa kujawsko-pomorskiego przyjęto 144 gminy (w tym: 17 gmin miejskich, 92 gminy wiejskie i 35 gmin miejsko-wiejskich).

Zakres czasowy badań koncentrował się na latach 2002 i 2010, w których przeprowadzono spisy powszechne rolnictwa i z których pochodzą najpełniejsze dane dotyczące poziomu wykształcenia ludności rolniczej.

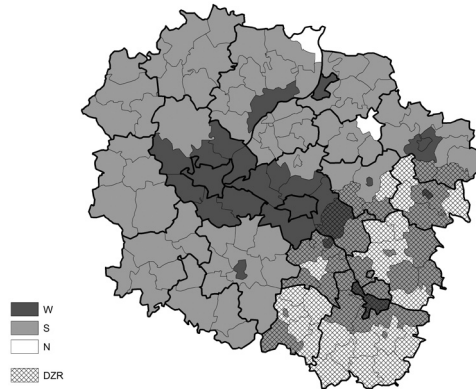
Charakterystyka województwa kujawsko-pomorskiego pod względem uwarunkowań przyrodniczych i pozaprzyrodniczych rolnictwa

Na rozwój rolnictwa wpływa szereg różnorodnych czynników zarówno natury przyrodniczej, jak np. rzeźba terenu, agroklimat, jakość i przydatność gleb, jak i pozaprzyrodniczej: poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego, przeszłość historyczno-gospodarcza, urbanizacja itp. (Falkowski i Kostrowicki 2001; Rudnicki i Kluba 2014). Oczywiście znaczenie poszczególnych czynników oraz ich wpływ na rozwój rolnictwa jest zróżnicowany przestrzennie. Tym bardziej wyznaczenie uwarunkowań i ich wpływu na stan i zmiany wykształcenia kierowników gospodarstw prowadzących działalność rolniczą jest trudne do jednoznacznego określenia. W celu pełniejszej oceny uzyskanych układów przestrzennych w województwie dla poszczególnych poziomów wykształcenia rolniczego kierowników gospodarstw rolnych uzyskane wyniki starano się odnieść do istniejących uwarunkowań przyrodniczych i pozaprzyrodniczych rozwoju rolnictwa.

Do analizy sumarycznej oceny poszczególnych komponentów środowiska przyrodniczego bardzo często stosuje się wskaźnik waloryzacji jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej (*wjrpp*), skonstruowany jako suma punktów uzyskanych z oceny jakości i przydatności rolniczej czterech podstawowych elementów środowiska przyrodniczego: gleb, agroklimatu, rzeźby terenu i warunków wodnych (Rudnicki 2001; Falkowski i Kostrowicki 2001; Rudnicki i Kluba 2014). W województwie kujawsko-pomorskim poziom *wjrpp* wynosi 74,1 pkt i jest wyższy od średniego poziomu w kraju (66,6 pkt). Charakteryzuje się jednak dużym zróżnicowaniem przestrzennym i waha się od 43 pkt na obszarze Borów Tucholskich (gmina Śliwice) i Pojezierza Dobrzyńskiego (gmina Skępe, powiat lipnowski) do ponad 90 pkt w gminach kujawskich (m. Inowrocław 96,7 pkt i Janikowo 91,2 pkt). Przyjmując to kryterium do oceny, obszarami o najkorzystniejszych uwarunkowaniach przyrodniczych dla rozwoju rolnictwa w województwie kujawsko-pomorskim są: Równina Inowrocławska i Pojezierze Chełmińskie (Rudnicki i Kluba 2014).

Ocena wpływu uwarunkowań pozaprzyrodniczych na rozwój rolnictwa jest zadaniem trudnym. W analizie przeprowadzonej przez R. Rudnickiego i M. Klubę (2014) dla województwa kujawsko-pomorskiego na poziomie lokalnym przyjęto 5 wskaźników diagnostycznych obrazujących aspekty omawianego zagadnienia: uwarunkowania demograficzne, stan i rynek pracy, dynamikę i zróżnicowanie gospodarki lokalnej, sytuację finansową oraz wskaźnik infrastrukturalny (ryc. 1). Na podstawie tak obliczonego wskaźnika poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego wahał się od wartości minimalnej (-0,96) w gminie Bytoń do wartości maksymalnej (+2,16) odnotowanej w gminie Osiek k. Bydgoszczy. Rozkład przestrzenny analizowanego wskaźnika nawiązuje do koncepcji rdzeń-peryferia (Friedmann 1974) – najwyższe wartości uzyskały jednostki położone w sąsiedztwie Torunia i Bydgoszczy, natomiast w miarę wzrostu odległości wartość wskaźnika obniżała

się. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż najniższe wartości uzyskały przede wszystkim gminy położone w południowo-wschodniej części województwa kujawsko-pomorskiego, położone na terenie byłego zaboru rosyjskiego. Oznacza to, iż konsekwencje czynników historycznych w postaci strukturalnych różnic społecznych i gospodarczych w dalszym ciągu istnieją, choć ich siła oddziaływania jest zróżnicowana (Stanny 2013; Rudnicki i Kluba 2014).

Ryc. 1. Uwarunkowania pozaprzrodnicze rozwoju rolnictwa województwa kujawsko-pomorskiego
W – wysoki poziom rozwoju społeczno-gospodarczego; S – średni poziom rozwoju społeczno-gospodarczego;
N – niski poziom rozwoju społeczno-gospodarczego; DZR – dawny zabór rosyjski.

Man-made determinants of agricultural development in the Kujawsko-pomorskie Voivodship

W – high level of socio-economic development; S – average level of socio-economic development; N – low level of socio-economic development; DZR – old Russian annexation.

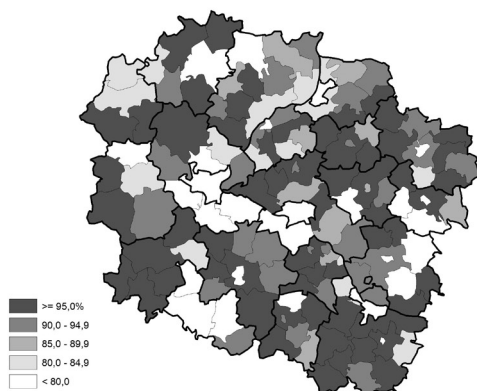
Źródło/Source: Rudnicki i Kluba (2014).

Stan i zmiany poziomu wykształcenia kierowników gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą w województwie kujawsko-pomorskim

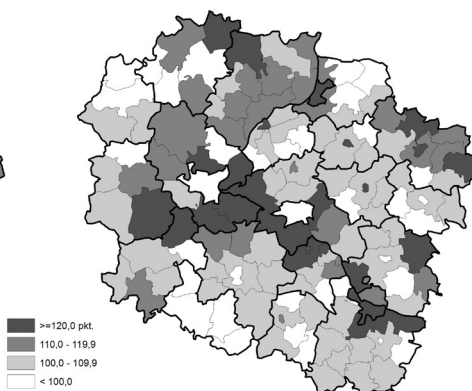
W województwie kujawsko-pomorskim w 2002 r. funkcjonowało 116,8 tys. gospodarstw rolnych, z czego 85% stanowiły gospodarstwa prowadzące działalność rolniczą. Wskaźnik ten wahał się od 38% w gminie Białe Błota (powiat bydgoski) do 98,8% w gminie Bądkowo (powiat aleksandrowski). W ciągu 8 lat, do 2010 r. liczba gospodarstw prowadzących działalność rolniczą zmniejszyła się o ok. 10%. Najniższy ich udział w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych odnotowano w mieście Bydgoszcz (27,5%), a najwyższy, bo aż 100%, w gminach Zakrzewo (powiat aleksandrowski), Kijewo Królewskie (powiat chełmiński) i Sośno (powiat sępoleński; por. ryc. 2). Analizowany wskaźnik w 2010 r. charakteryzował się dużym zróżnicowaniem przestrzennym w układzie gmin. Najwyższe jego wartości, gdzie odsetek gospodarstw prowadzących działalność rolniczą wynosił powyżej 95%, osiągnęły gminy położone na terenach o najkorzystniejszych warunkach na Pojezierzu Chełmińskim i Kujawach. Jednocześnie stosunkowo niskie udziały wystąpiły w gminach położonych na terenach obszarów dolinnych, a także o wysokim udziale w powierzchni ogólnej lasów i zadrzewień (gminy Osie i Cekcyn w Borach Tucholskich) oraz gminy w pasie pomiędzy Bydgoszczą i Toruniem, które charakteryzuje wysoki poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego. Rozkład przestrzenny udziału gospodarstw prowadzących działalność rolniczą

w ogólnej ich liczbie potwierdza znaczący wpływ uwarunkowań przyrodniczych na rozwój rolnictwa. Porównując natomiast zmiany, jakie nastąpiły w latach 2002–2010 pod względem liczby gospodarstw prowadzących działalność rolniczą, największą dynamiką wzrostu charakteryzowały się gminy, w których udział gospodarstw prowadzących działalność rolniczą w 2002 r. był najniższy. Koncentrację gmin, gdzie dynamika wzrostu wynosiła powyżej 120 punktów procentowych (stan w 2002=100 pkt) odnotowano w sąsiedztwie Bydgoszczy, Torunia oraz Włocławka.

2010

wskaźnik zmian 2002–2010

Ryc. 2. Gospodarstwa rolne prowadzące działalność rolniczą w województwie kujawsko-pomorskim w odsetku ogólnej liczby gospodarstw oraz zmiana ich liczby w latach 2002–2010 (stan w 2002=100 pkt)
Źródło: opracowanie własne.

Proportion of farms with agricultural activity in the Kujawsko-pomorskie Voivodship to the total number of agricultural holdings and changes in period 2002–2010 (as of 2002=100 points)
Source: own compilation.

Poziom i struktura wykształcenia kierowników gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą w województwie kujawsko-pomorskim kształtują się korzystnie na tle kraju. W okresie 2002–2010 nastąpił tu wzrost liczby kierowników gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą o wykształceniu rolniczym (104 p.p.) i był wyższy w porównaniu ze średnią krajową (por. tab. 1).

Analizując zmiany zachodzące pomiędzy 2002 a 2010 rokiem w zakresie struktury wykształcenia kierowników gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą, odnotowano zmniejszenie się liczby kierowników legitymujących się ukończeniem kursu rolniczego na korzyść pozostałych form edukacji kierunkowej. Jest to sytuacja korzystna, bowiem kurs rolniczy jest najniższym poziomem edukacji rolniczej. Jednocześnie analiza wykazała zarówno w województwie kujawsko-pomorskim, podobnie jak w Polsce, największy przyrost kierowników gospodarstw rolnych z wykształceniem wyższym. Wysoką dynamiką wzrostu charakteryzuje się liczba kierowników legitymujących się wykształceniem policealnym i średnim rolniczym. Niekorzystny jest natomiast fakt, iż w dalszym ciągu w 2010 r., podobnie jak w 2002 r., ok. 20% kierowników gospodarstw rolnych posiadało ukończoną tylko zasadniczą szkołę zawodową. Oznacza to, że mimo iż poziom wykształcenia rolniczego kierowników poprawia się, to jednak nadal charakteryzuje go niski poziom edukacji. Korzystne zmiany w strukturze wykształcenia mogą wynikać również z odchodzenia na emeryturę osób w starszym wieku, często niemających wykształcenia

Tabela 1. Poziom i struktura wykształcenia kierowników (użytkowników) gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą

Wyszczególnienie	Lata	Gospodarstwa rolne prowadzące działalność rolniczą		W tym kierownicy (użytkownicy) gospodarstw w %:						Wskaźnik bonitacji poziomu wykształcenia rolniczego
		w tys.	w % ogółu gospodarstw	wykształcenie rolnicze	w tym:				brak wykształcenia rolniczego	
					wyższe	policealne i średnie	zasadnicze zawodowe	kurs rolniczy		
POLSKA	2002	2177,6	74,2	42,3	1,0	5,6	9,8	25,8	57,7	1,66
	2010	1891,1	83,0	41,0	2,0	8,6	10,8	19,7	59,0	1,75
	wskaźnik zmian	87	112	97	190	152	111	76	102	105
Kujawsko-pomorskie	2002	99,1	84,8	53,7	1,5	8,7	18,4	25,1	46,3	1,94
	2010	78,0	88,0	55,9	2,8	14,0	20,7	18,4	44,1	2,13
	wskaźnik zmian	79	104	104	192	160	112	74	95	110

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

rolniczego lub na niskim poziomie, a następnie przekazywania gospodarstw młodym osobom, lepiej wykształconym. Jednak odpowiedź na to pytanie wymaga dalszych badań.

W celu ukazania zróżnicowania przestrzennego zachodzących przemian w województwie kujawsko-pomorskim w zakresie wykształcenia rolniczego kierowników gospodarstw rolnych analizę przeprowadzono w układzie gmin, z uwzględnieniem wydzielonych poziomów wykształcenia.

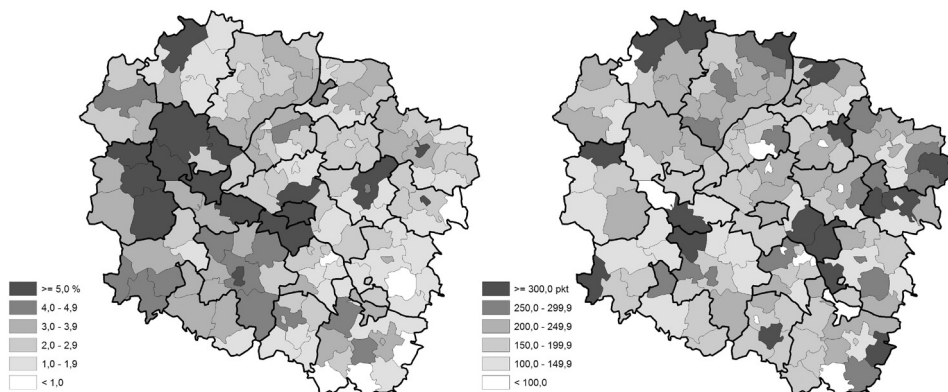
W 2010 r. udział procentowy kierowników gospodarstw rolnych posiadających wykształcenie wyższe rolnicze wahał się od 0,8% w gminie Skrwilno (powiat rypiński) do 11% w gminie Nieszawa (powiat toruński), przy średniej wartości w województwie 2,8%. Rozkład analizowanego wskaźnika wykazuje znaczny wpływ uwarunkowań historycznych. Gminy położone na terenie byłego zaboru rosyjskiego cechuje bowiem niższy udział kierowników z wykształceniem wyższym rolniczym niż na pozostałym obszarze województwa (por. ryc. 1 i 3). Fakt ten może świadczyć o wyższym poziomie wykształcenia w związku z tradycją związaną z wyższą kulturą rolną na terenie byłego zaboru pruskiego niż rosyjskiego. Ponadto najwyższy udział kierowników z wykształceniem wyższym rolniczym koncentrował się w gminach sąsiadujących z miastami Toruń i Bydgoszcz. Na wynik ten mógł wpłynąć fakt, iż na terenie Bydgoszczy zlokalizowana jest szkoła wyższa oferująca kierunek rolniczy studiów.

Najkorzystniejsze zmiany pomiędzy 2002 a 2010 rokiem w województwie kujawsko-pomorskim odnotowano w tempie wzrostu liczby kierowników legitymujących się wykształceniem policealnym i średnim. Najwyższy ich udział w ogólnej liczbie gospodarstw (31,5%) w 2010 r. uzyskała gmina Gąsawa (powiat żniński), a najniższy (2,3%) gmina Śliwice (powiat tucholski). Rozkład przestrzenny wskaźnika ukazuje najwyższą koncentrację udziału kierowników o wykształceniu policealnym i średnim na terenach o korzystnych warunkach przyrodniczych dla rozwoju rolnictwa (por. ryc. 4). Ponadto Równina Inowrocławska i Pojezierze Chełmińskie charakteryzują się wysoką kulturą rolną, co nie jest bez

znaczenia. Jednocześnie należy podkreślić fakt, iż ten poziom edukacji rolniczej jest bardziej dostępny niż wykształcenie wyższe. Natomiast najniższe udziały gospodarstw kierowanych przez osoby z wykształceniem policealnym i średnim (poniżej 10%) odnotowano na terenie powiatów: tucholskiego i świeckiego oraz miastach. Tak niski wskaźnik wynika w dużym stopniu z uwarunkowań przyrodniczych, bowiem na terenie tych powiatów znajdują się Bory Tucholskie.

2010

Wskaźnik zmian 2002–2010

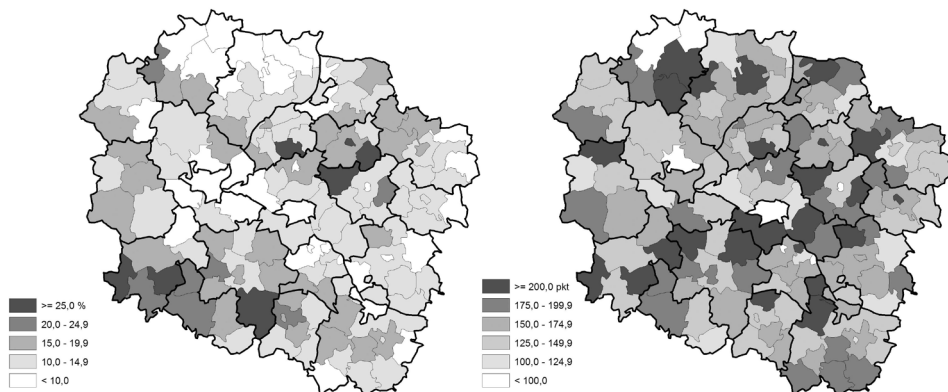

Ryc. 3. Kierownicy gospodarstw rolnych z wykształceniem wyższym rolniczym – udział w ogólnej liczbie gospodarstw prowadzących działalność rolniczą (2010 r.) oraz zmiany w latach 2002–2010 (udział w 2002=100 pkt)
Źródło: opracowanie własne.

Farm managers with higher education in the field of agriculture – share in the total number of farms with agricultural activity (2010) and changes in period 2002–2010 (as of 2002=100 points)
Source: own compilation.

2010

Dynamika zmian 2002=100

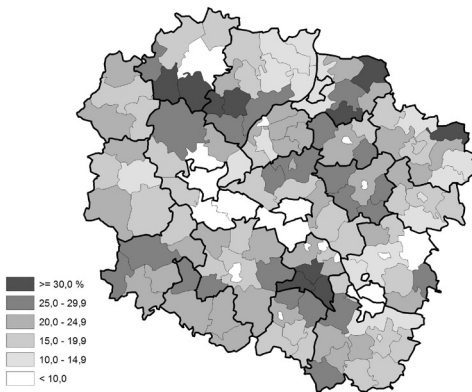

Ryc. 4. Kierownicy gospodarstw rolnych o wykształceniu policealnym i średnim rolniczym – udział w ogólnej liczbie gospodarstw prowadzących działalność rolniczą (2010 r.) oraz zmiany w latach 2002–2010 (% w 2002=100 pkt)
Źródło: opracowanie własne.

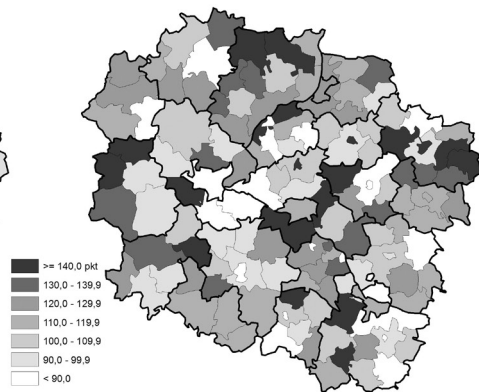
Farm managers with secondary and post-secondary education in the field of agriculture – share in the total number of farms with agricultural activity (2010) and changes in period 2002–2010 (as of 2002=100 points)
Source: own compilation.

Następny poziom w ramach edukacji rolniczej stanowią rolnicze szkoły zawodowe. Wysoki odsetek kierowników gospodarstw rolnych, którzy uzyskali ten stopień edukacji, w wielu wypadkach wynika ze stosunkowo dobrej dostępności szkół zawodowych przy niższych kosztach nauki niż w przypadku ukończenia szkół co najmniej na poziomie średnim, z jednoczesnym uzyskaniem konkretnego zawodu. Zawodowy charakter tych szkół pozwala młodym ludziom na szybsze usamodzielnienie się, co często ma duże znaczenie wśród społeczności wiejskich. W województwie kujawsko-pomorskim udział kierowników gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą posiadających wykształcenie zasadnicze zawodowe rolnicze kształtował się w 2002 i 2010 r. na podobnym poziomie i wynosił odpowiednio 18,4% i 20,7%. W 2010 r. najwyższą wartość tego wskaźnika uzyskała gmina Bądkowo (43,7%), a najniższą miasto Chełmno (1,4%). Rozkład przestrzenny wskaźnika wykazuje duże podobieństwo do rozkładu wskaźnika wykształcenia kierowników gospodarstw rolnych z wykształceniem policealnym i średnim. Wysokie wartości uzyskały bowiem gminy o charakterze rolniczym, a niskie głównie miasta (por. ryc. 5). Analizując rozkład przestrzenny dynamiki zmian pomiędzy 2002 a 2010 rokiem, trudno jednoznacznie wyznaczyć obszary w województwie, gdzie nastąpił wzrost liczby kierowników gospodarstw rolnych z wykształceniem rolniczym zawodowym, a gdzie jego spadek ze względu na duże zróżnicowanie przestrzenne uzyskanych wyników.

2010

Dynamika zmian 2002 = 100

Ryc. 5. Kierownicy gospodarstw rolnych z wykształceniem zasadniczym zawodowym rolniczym – udział w ogólnej liczbie gospodarstw prowadzących działalność rolniczą (2010 r.) oraz zmiany w latach 2002–2010 (stan w 2002=100 pkt)
Źródło: opracowanie własne.

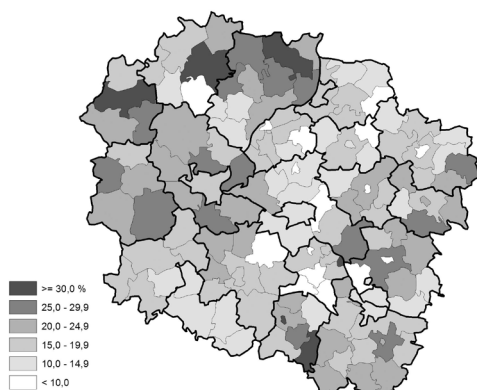
Farm managers with vocational education in the field of agriculture – share in the total number of farms with agricultural activity (2010) and changes in period 2002–2010 (as of 2002=100 points)

Source: own compilation.

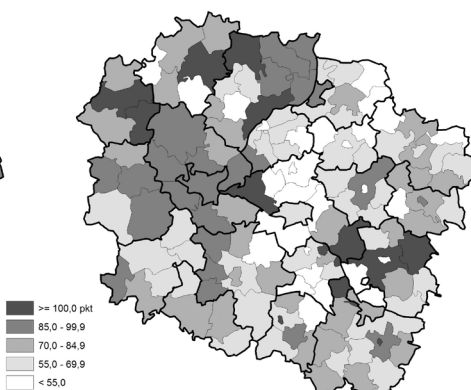
Najniższym stopniem wykształcenia rolniczego, a z drugiej strony najbardziej dostępnym i korzystnym pod względem czasowym i finansowym dla mieszkańców wsi, jest kurs rolniczy. Prawdopodobnie z tych powodów w 2002 r. najwięcej kierowników gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą w województwie kujawsko-pomorskim posiadało ten stopień wykształcenia kierunkowego, bo 25,1%, natomiast w 2010 r. udział ten zmalał do 18,4%. Na zróżnicowanie przestrzenne tego wskaźnika miały wpływ zarówno uwarunkowania przyrodnicze, jak i pozaprzyrodnicze. Z jednej strony bowiem najniższe

wartości uzyskały gminy położone w północnej i północno-zachodniej części województwa kujawsko-pomorskiego o mało korzystnych uwarunkowaniach przyrodniczych dla rolnictwa, a z drugiej strony gminy położone w południowo-wschodniej jego części, na terenach dawnego zaboru rosyjskiego charakteryzującego się niską kulturą rolną. Jednocześnie analizując dynamikę zmian tego wskaźnika pomiędzy 2002 a 2010 rokiem widać, iż następuje utrwalenie istniejącego rozkładu przestrzennego.

2010

Dynamika zmian 2002 = 100

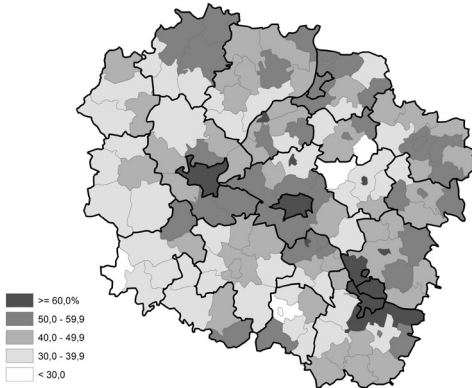
Ryc. 6. Kierownicy gospodarstw rolnych legitymizujący się ukończeniem kursu rolniczego – udział w ogólnej liczbie gospodarstw prowadzących działalność rolniczą (2010 r.) oraz zmiany w latach 2002–2010 (stan w 2002=100 pkt)
Źródło: opracowanie własne.

Farm managers with completed training course in the field of agriculture – share in the total number of farms with agricultural activity (2010) and changes in period 2002–2010 (as of 2002=100 points)
Source: own compilation.

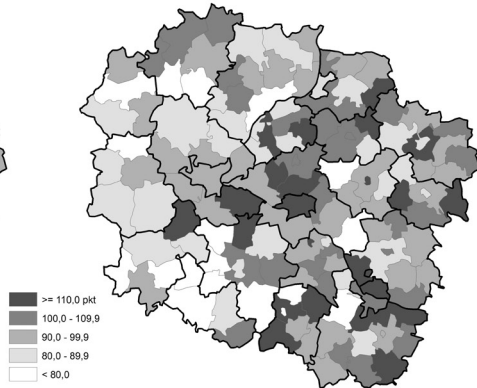
Przeprowadzona analiza wykazała duże dysproporcje wewnątrz województwa w zakresie udziału procentowego kierowników gospodarstw rolnych nieposiadających wykształcenia rolniczego. Przeciętna wartość dla województwa wynosiła w 2010 r. 44,1%, a różnica pomiędzy wartością maksymalną (89,5%) w gminie miejsko-wiejskiej Aleksandrów Kujawski (powiat aleksandrowski) a minimalną (24,3%) w gminie Janowiec Wielkopolski (powiat żniński) wynosi aż 65,2%. Jednostki, w których w 2010 r. odnotowano najwyższe wartości, a więc najmniejszy udział kierowników gospodarstw z wykształceniem rolniczym to najważniejsze miasta województwa oraz tereny z nimi sąsiadujące. Na podstawie uzyskanych wyników stwierdzono, iż w przypadku terenów zurbanizowanych wykształcenie rolnicze nie ma tak dużego znaczenia, jak na terenach o korzystnych warunkach dla rozwoju rolnictwa. Jednocześnie porównując dynamikę zachodzących zmian w zakresie braku wykształcenia rolniczego wśród kierowników gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą pomiędzy 2002 a 2010 rokiem, w większości gmin województwa zauważalna jest tendencja malejącą poza obszarami zurbanizowanym.

W celu zbadania, czy istnieje zależność w zakresie poziomu wykształcenia kierowników gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą a strukturą wykształcenia, obliczono wskaźnik bonitacji punktowej wykształcenia rolniczego. W województwie kujawsko-pomorskim wskaźnik ten w 2002 r. wynosił 1,94 (w kraju 1,66). Dynamika zamian w 2010 r. wynosiła 110 p.p. i była wyższa niż w kraju (105 p.p.). Ocena rozkładu przestrzennego wskaźnika bonitacji punktowej wykształcenia rolniczego w województwie ku-

2010

Dynamika zmian 2002 = 100

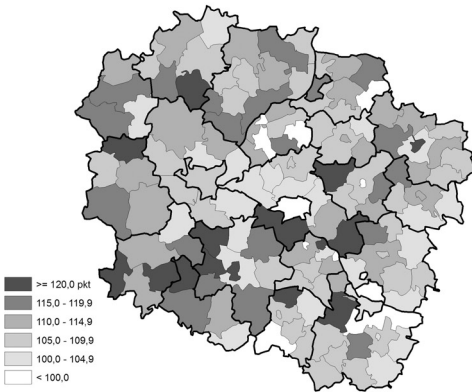

Ryc. 7. Kierownicy gospodarstw rolnych nieposiadający wykształcenia rolniczego – udział w ogólnej liczbie gospodarstw prowadzących działalność rolniczą (2010 r.) oraz zmiany w latach 2002–2010 (stan w 2002=100 pkt)
 Źródło: opracowanie własne.

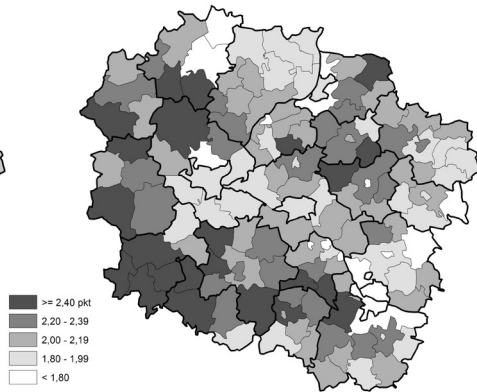
Farm managers with no education in the field of agriculture – share in the total number of farms with agricultural activity (2010) and changes in period 2002–2010 (as of 2002=100 points).

Source: own compilation.

2010

Dynamika zmian 2002=100

Ryc. 8. Wskaźnik bonitacji punktowej wykształcenia kierowników gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: opracowanie własne.

Bonitation index of farm managers' education with agricultural activity in the Kujawsko-pomorskie Voivodship
 Source: own compilation

jawsko-pomorskim potwierdziła znaczący wpływ uwarunkowań przyrodniczych na stopień i poziom wykształcenia kierowników prowadzących gospodarstwo rolne. Najwyższe wartości wskaźnika uzyskały bowiem gminy o korzystnych uwarunkowaniach przyrodniczych, więc Równina Inowrocławska i Pojezierze Chełmińskie, a najniższe gminy położone w części północnej i wschodniej oraz na obszarach zurbanizowanych (ryc. 8). Obserwuje się prawidłowość, że im korzystniejsze warunki przyrodnicze dla gospodarki rolnej, tym struktura wykształcenia rolniczego wśród kierowników gospodarstw rolnych jest korzystniejsza. Wartość wskaźnika bonitacji punktowej wykształcenia rolniczego w 2010 r. w wojewódz-

twie kujawsko-pomorskim wahała się od 1,99 (średnia wartość dla obszarów o niekorzystnych uwarunkowaniach przyrodniczo-rolniczych) do 2,28 (średnia wartość dla obszarów o bardzo korzystnych uwarunkowaniach przyrodniczo-rolniczych). Na jego zróżnicowanie oddziałuje także czynnik miejsca zamieszkania – dla obszarów wiejskich wynosił on 2,15, a w miastach 1,94. Zależność w zakresie poziomu wykształcenia rolniczego kierowników gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą a strukturą wykształcenia odnotowano również w województwie ze względu na uwarunkowania historyczne, jednak nie jest ona tak znacząca. Wyższe wartości wskaźnika bonitacji punktowej wykształcenia rolniczego odnotowano w województwie na terenie dawnego zaboru pruskiego cechującego się wyższą kulturą rolną (2,18), a niższe na terenie dawnego zaboru rosyjskiego (2,05). Najmniejszy wpływ na zróżnicowanie wskaźnika wśród analizowanych uwarunkowań miał poziom rozwoju społeczno-gospodarczego.

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, iż w latach 2002–2010 nastąpiła poprawa struktury wykształcenia kierowników gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą w Polsce, jak i w województwie kujawsko-pomorskim. Stwierdzono, że im wyższy był poziom wykształcenia, tym odnotowano wyższe tempo jego wzrostu – od 111 p.p. w kraju dla wykształcenia zasadniczego zawodowego rolniczego (112 p.p. – woj. kujawsko-pomorskie) do 190 p.p. w kraju dla wykształcenia wyższego rolniczego (192 p.p. – woj. kujawsko-pomorskie). Wykazano, że zmiany poziomu i struktury wykształcenia rolniczego kierowników gospodarstw rolnych charakteryzują się dużym zróżnicowaniem wewnątrzregionalnym w województwie kujawsko-pomorskim. Rozkład ten jest przede wszystkim zależny od uwarunkowań przyrodniczych (korzystniejsza struktura wykształcenia rolniczego kierowników gospodarstw rolnych na obszarach o korzystnych warunkach glebowo-klimatycznych). Jednocześnie stwierdzono, iż w grupie determinant pozaprzyrodniczych kształtujących poziom wykształcenia rolniczego w województwie kujawsko-pomorskim coraz mniejszą rolę odgrywają uwarunkowania historyczne wynikające z przeszłości czy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego.

Artykuł przygotowano w ramach projektu badawczego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki – „Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa w warunkach oddziaływania instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej” (2011/03/B/HS4/04952).

Literatura

- Bórawski P.**, 2010, *Wykształcenie rolników a sytuacja ekonomiczna gospodarstw posiadających alternatywne dochody*, Problemy Rolnictwa Światowego, 2, s. 5–11.
- Charakterystyka gospodarstw rolnych*, 2012, Powszechny Spis Rolny 2010, GUS, Warszawa.
- Frenkel I.**, 2003, *Ludność zatrudnienie i bezrobocie na wsi*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.
- Friedmann J.**, 1974, *Ogólna teoria rozwoju spolaryzowanego*, Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej, 1–2, PAN, Warszawa, s.18–33.

- Falkowski J., Kostrowicki J.**, 2001, *Geografia rolnictwa świata*, PWN, Warszawa.
- Gałczyńska B., Kulikowski R.**, 1986, *Poziom wykształcenia zatrudnionych w rolnictwie indywidualnym a efekty produkcyjne*, Przegląd Geograficzny, 58, 4, s. 783–794.
- Halamska M.**, 2013, *Wiejska Polska na początku XXI wieku. Rozważania o gospodarce i społeczeństwie*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Kamińska W.**, 2014, *Przemiany struktury i poziomu wykształcenia ludności wiejskiej w Polsce w latach 2002–2011 w Polityce spójności UE a rozwój obszarów wiejskich*, [w:] W. Kamińska, K. Hefner (red.), *Stare problemy i nowe wyzwania*, Studia KPZK PAN, t. CLVI, Warszawa.
- Małyż K.**, 1969, *Wpływ wykształcenia użytkowników na wyniki ekonomiczne gospodarstw chłopskich*, IER, Warszawa.
- Marcysiak A., Marcysiak A.**, 2011, *Wpływ cech jakościowych kapitału ludzkiego na wyniki ekonomiczne gospodarstw rolnych*, Problemy Rolnictwa Światowego, 4, s. 129–137.
- Mickiewicz B.**, 2013, *Tendencje zmian poziomu wykształcenia ludności rolniczej i sposobów kierowania gospodarstwem rolnym*, SERiA, 4, s. 273–279.
- Paszowski S.**, 2007, *Kwalifikacje rolnicze jako instrument oddziaływania na ustrój rolny w Polsce*, Wieś i Rolnictwo, 1, s. 143–156.
- Pilarski S.**, 1988, *Wpływ kwalifikacji zawodowych rolników na organizację i ekonomikę gospodarstw indywidualnych*, Wieś i Rolnictwo, 4, s. 170–184.
- Rosner A.**, Stanny M., 2014, *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap I*, Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.
- Rudnicki R., Kluba M.**, 1993, *Przestrzenne zróżnicowanie oraz zmiany poziomu wykształcenia użytkowników indywidualnych gospodarstw rolnych w makroregionie dolnej Wisły w latach 1978–1988*, Acta Univ. Nic. Cop., Geografia XXV, Wyd. Uniwersytetu M. Kopernika, Toruń, s. 99–107.
- Rudnicki R., Kluba M.**, 2014, *Użytkowanie ziemi i produkcja rolnictwa w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2002–2010. Studium statystyczno-przestrzenne*, Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Rudnicki R.**, 1997, *Geograficzno-ekonomiczne czynniki kształtujące produkcję rolnictwa indywidualnego na przykładzie makroregionu dolnej Wisły*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń.
- Rudnicki R.**, 2013, *Spatial differences in the number of applications for payments under the UE Common Agricultural Policy submitted by agricultural holdings in Poland over the years 2002–2010*, [w:] A. Kołodziejczak (red.), *Development of rural areas in European Regions*, Quaestiones Geographicae, 32 (4), Poznań, s. 15–31.
- Rudnicki R.**, 2014, *Analiza absorpcji środków WPR i ich wpływu na zmiany strukturalne w rolnictwie polskim*, [w:] B. Głębocki (red.), *Zróżnicowanie przestrzenne rolnictwa*, GUS, Warszawa, s. 441–463.
- Stanny M.**, 2013, *Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.
- Trzcíński J.**, 1984, *Następcy i ich gospodarstwa*, Wieś Współczesna, 5.
- Wasąg Z.**, 2012, *Poziom wykształcenia i wiek uczestników wybranych działań inwestycyjnych w ramach programów Unii Europejskiej*, SERiA, 1, s. 182–187.
- Wyderko A.**, 1980, *Poziom wykształcenia ogólnego i przygotowania zawodowego rolników*, IER, Warszawa.

Summary

Education level of farm managers is an important factor in agricultural development. A multi-functional development of rural areas and implementation of knowledge-based economy contribute to the increase of education level among rural inhabitants. This paper is an attempt of a quantitative presentation of agriculture-related education among farm managers in Poland and identification of trends observed in this matter between 2002 and 2010, with a particular emphasis on the Kujawsko-pomorskie Voivodship. The analysis accounts for the number of farmers in five categories of education level, i.e.: (1) no agriculture-related education; (2) agriculture-related training course; (3) vocational education in agriculture; (4) vocational education in agriculture and post-agricultural education; (5) higher education in agriculture (university/technical university, etc.). With reference to the duration of agriculture-related education, conversion rates were used for the purposes of the analysis, which enabled construction of bonitation index concerning farm managers. The study of spatial differentiation of the observed patterns involved natural, urban and historical determinants.

